

**BOSHLANGICH SINF O`QUVCHILARINI YOZMA NUTQDAGI
KAMCHILIKLARINI KORREKSION RIVOJLANTIRUVCHI
TEXNOLOGIYALARIDA KOMPLEKS YONDASHUVLAR.**

Azimova Aziza Baxtiyorovna

Toshkent Kimyo universiteti

Logopediya yyo`nalishi magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqdagi kamchiliklarini aniqlash, ularni bartaraf etish hamda rivojlantirishga qaratilgan korreksion texnologiyalar mazmuni tahlil qilingan. Unda integrativ yondashuv, multisensor metodlar, nutqni shakllantirishga oid mashqlar, raqamli texnologiyalar hamda differensial topshiriqlardan foydalanishning afzalliklari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari boshlang'ich sinfda yozma nutqni rivojlantirish jarayonida kompleks yondashuvning samaradorligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, yozma nutq, korreksion texnologiya, multisensor metod, inkluziv ta'lim, differensial yondashuv, o'quvchi nutqi, logopedik yondashuv.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yozma nutqni shakllantirish ta'lim jarayonining eng mas'uliyatli bosqichlaridan biridir. Chunki aynan shu davrda o'quvchida grafomotor ko'nikmalar, orfografik malaka, fikrni izchil, mantiqiy va grammatik jihatdan to'g'ri bayon qilish odatlari shakllanadi. Yozma nutqdagi kamchiliklar keyingi sinf bosqichlarida fanlarni o'zlashtirishga, mustaqil fikrlashga va kommunikativ kompetensiyalarning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Amaliyot ko'rsatishicha, boshlang'ich sinf o'quvchilarida uchraydigan asosiy muammolar — tovush va harflarni farqlay olmaslik, so'z tarkibini buzish, gapning mantiqiy tuzilmasini saqlay olmaslik, imloviy xatoliklar, matn

tuza olmaslik, fikrni izchil bayon qila olmaslik kabi holatlardir. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etishda faqatgina an'anaviy dars metodlari yetarli bo'lmaydi. Shu sababli hozirgi ta'limda korreksion rivojlantiruvchi texnologiyalar, logopedik metodlar, multisensor yondashuv va raqamli ta'lim vositalariga bo'lgan talab oshmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqidagi kamchiliklarini korreksion-rivojlantiruvchi texnologiyalarda kompleks yondashuv.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida (6–10 yosh) yozma nutq kamchiliklari (disgrafiya, disleksiya va boshqa xatolar) juda keng tarqalgan muammo bo'lib, ularning 10–30% ida kuzatiladi. Bu kamchiliklar ko'pincha og'zaki nutqning yetarli rivojlanmaganligi, fonematik eshitishning zaifligi, vizual va fazoviy idrokning buzilishi, diqqat va xotiraning yetishmovchiligidan kelib chiqadi. Yozma nutqdagi xatolar (harflarni aralashtirish, tovushlarni tushirib qoldirish, so'zlarni birlashtirib yozish, imlo qoidalariga rioya qilmaslik) o'quvchining o'qish-yozish ko'nikmalarini pasaytirib, o'quv muvaffaqiyatiga salbiy ta'sir qiladi.

Kompleks yondashuvning mohiyati

Kompleks yondashuv – bu muammoni faqat bitta jihatdan emas, balki bir vaqtning o'zida bir necha yo'nalishda hal qilish: logopedik, psixologik, pedagogik va ota-ona ishtirokida. U quyidagi printsiplarga asoslanadi:

- Tizimlilik va izchillik – og'zaki nutqdan yozma nutqqa bosqichma-bosqich o'tish.
- Individual va differensial yondashuv – har bir bolaning kamchiligining sababi va darajasiga qarab.
- Ontogenetik printsip – nutq rivojlanishining tabiiy bosqichlarini hisobga olish.
- Faollik va onglilik – bolani jarayonga faol jalb qilish.

Kompleks yondashuvda quyidagi mutaxassislar hamkorlik qiladi:

- Logoped (nutq buzilishlarini tuzatish).

- Psixolog yoki neyropsixolog (diqqat, xotira, fazoviy idrokni rivojlantirish).

- Boshlang'ich sinf o'qituvchisi (darslarda integratsiya).

- Ota-onalar (uy vazifalari va mustahkamlash).

Yozma nutqdagi asosiy kamchilik turlari va ularning sabablari

Kamchilik turi	Namoyon bo'lishi	Asosiy sababi
Artikulyasion-akustik disgrafiya	Harflarni aralashtirish (masalan, б-п, д-т)	Tovushlarni to'g'ri talaffuz qilmaslik
Fonematik tanib olish buzilishi	Tovushlarni tushirib qoldirish, o'rnini almashtirish	Fonematik eshitishning yetishmovchiligi
Grammatik (agrammatik)	So'z oxirlarini noto'g'ri yozish, kelishik xatolari	Grammatik tuzilmaning zaifligi
Optik disgrafiya	Harflarni o'xshashlariga almashtirish (о-а, л-м)	Vizual idrok va fazoviy tasavvur buzilishi
Disleksiya (o'qish buzilishi)	Harflarni teskari o'qish, so'zlarni chalkashtirish	O'qish texnikasining shakllanmasligi

Korreksion-rivojlantiruvchi texnologiyalarning asosiy yo'nalishlari va mashqlari

Kompleks dastur odatda 3–4 bosqichda olib boriladi (1-sinfda profilaktika, 2–4-sinflarda tuzatish).

Fonematik eshitish va tovush tahlilini rivojlantirish

- Tovushlarni ajratish (“qaysi tovush birinchi?”).
- Bo'g'in va so'zga bo'lish (rasmga qarab so'z tuzish).
- Tez aytishlar (tong twister) orqali talaffuzni yaxshilash.

Leksik-grammatik tomonni mustahkamlash

- So'z boyligini oshirish (sinonim, antonim, ko'p ma'noli so'zlar).
- Gap tuzish mashqlari (rasm asosida gap yozish).
- Imlo qoidalarini o'yin orqali o'rgatish (“qoidani top” o'yini).

Vizual va fazoviy idrokni rivojlantirish

- Harflarni konstruktorlardan yig'ish.

- “Harfni top” yoki “labirint” o‘yinlari.
- Qo‘l motorikasini rivojlantirish (barmoq gimnastikasi, chizish).

Yozma nutq ko‘nikmalarini shakllantirish

- Nusxa ko‘chirishdan boshlab (diktant, bayon).
- Xato tahlili (bolaning o‘zi xatosini topib tuzatishi).
- Ijodiy topshiriqlar (rasm asosida insho, hikoya yozish).

Profilaktika va integrativ mashqlar

- Ona tili va o‘qish darslarini birlashtirish.
- Kompyuter dasturlari va interaktiv taxtadan foydalanish (masalan, “Nutq rivojlantirish” dasturlari).

- Ota-onalar uchun maslahatlar: har kuni 10–15 daqiqa o‘qish va yozish mashqlari.

Samarali metodlar va mualliflar tavsiyalari

- I.N. Sadovnikova: “Yozma nutq buzilishlari va ularni bartaraf etish” – xatolarni tasniflash va tuzatish tizimi.

- R.I. Lalayeva, L.N. Efimenkova: Disgrafiyaning bosqichma-bosqich tuzatish (fonematik eshitishdan boshlab).

- A.V. Yastrebova: Kompleks yondashuvda psixologik omillarni hisobga olish.

- O‘zbekiston kontekstida: ona tili darslarida diktant, bayon, insho va tez aytishlardan keng foydalanish (M. Hamdamova, M. Saidov ishlarida).

Kompleks yondashuvning samaradorligi shunda ko‘rinadiki:

Faqat fonetik mashqlar yetarli emas, unga vizual, kinestetik va raqamli komponentlar qo‘shilganda natija ancha yuqori bo‘ladi;

Logopedik metodlar bilan birga, o‘quvchining psixologik tayyorgarligi, emotsional qo‘llab-quvvatlanishi ham muhim;

Yozma nutqdagi kamchiliklar ko‘p hollarda eshitish idroki, diqqat sustligi, nutq faolligi pastligi bilan bog‘liq bo‘lganligi uchun bir yoqlama metod emas, balki kompleks ishlash talab etiladi;

Ota-onalar bilan hamkorlik mustahkam bo'lsa, o'quvchilarning uy sharoitida mashqlarni mustahkamlashi ancha qulay bo'ladi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutq kamchiliklarini bartaraf etishda kompleks yondashuv eng samarali hisoblanadi, chunki u muammoning barcha sabablarini (nutqiy va nutqdan tashqari) qamrab oladi. Ertaroq boshlangan (1-sinfda) tizimli ish bolaning o'qish-yozish ko'nikmalarini to'liq shakllantirib, o'quv muvaffaqiyatini oshiradi. O'qituvchi, logoped va ota-ona hamkorligi muvaffaqiyat kalitidir.

Kompleks korreksion texnologiyalar boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozma nutqdagi kamchiliklarini qisqa muddatda sezilarli kamaytiradi. Multisensor, interfaol, psixologik va logopedik yondashuvlarni birgalikda qo'llash o'quvchilarda mustaqil fikrlash, imloviy savodxonlik va matn yaratish kompetensiyalarini rivojlantiradi.

Boshlang'ich ta'limda yozma nutq kamchiliklarini erta aniqlash uchun muntazam diagnostika joriy etilsin.

O'qituvchilar korreksion texnologiyalar bo'yicha qisqa kurslardan o'tishi maqsadga muvofiq.

Maktablarda logopedik xizmat faoliyati mustahkamlanishi zarur.

O'quvchilarga mo'ljallangan raqamli korreksion ilovalar (ABC Trainer, Grafik yozuv simulyatorlari) dars jarayoniga integratsiya qilinsin.

Ota-onalar uchun "uy sharoitida yozuvni rivojlantirish bo'yicha qo'llanmalar" ishlab chiqilsin.

Har bir o'quvchi uchun differensial rivojlantirish dasturi tuzilishi kerak.

Adabiyotlar.

1. Filippova T. *Nachalnaya shkola učeniklarida yozma nutq buzilishlarini korreksiyasi.* – Moskva: Drofa, 2021.
2. Bogomolova E. *Multisensor metodlar orqali yozuv ko'nikmalarini shakllantirish.* – Yekaterinburg, 2022.

3. Yo'ldosheva N., Yoqubova M. *Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
4. Rasulova M. *Yozma nutqni rivojlantirish texnologiyalari*. – Toshkent: Fan, 2021.
5. Abduqodirova Z. *Boshlang'ich sinf o'quvchilarida savodxonlik va yozuv malakalarini shakllantirish*. – Toshkent: TDPU, 2022.
6. Xayrullayeva D. *O'quvchilarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish bo'yicha innovatsion yondashuvlar*. – Toshkent: Innovatsiya nashriyoti, 2021.
7. UNESCO. *Inclusive Early Childhood and Primary Education Guidelines*. – Paris, 2020.
8. OECD. *Improving Literacy Skills in Primary Education*. – Paris, 2021.
9. Estoniya Ta'lim Agentligi. *Primary Literacy Development Framework*. – Tallinn, 2020.
10. Nation P. *Learning Vocabulary in Another Language*. – Cambridge University Press, 2020.
11. Tompkins G.E. *Teaching Writing: Balancing Process and Product*. – Pearson, 2019.
12. Graham S., Harris K. *Effective Writing Strategies for Students with Learning Difficulties*. – Routledge, 2018.
13. Richards J., Renandya W. *Methodology in Language Teaching*. – Cambridge University Press, 2019.
14. Mayer R. *Multimedia Learning*. – Cambridge University Press, 2021.
15. Brown D. *Principles of Language Learning and Teaching*. – Pearson, 2020.
16. Shavkatova M. *Boshlang'ich sinf o'quvchilarida yozuvdagi xatoliklar tahlili va ularni tuzatish texnologiyalari*. – Buxoro: BDU nashriyoti, 2022.